

Karen Fog Olwig: Om feltarbejde, intimitet og antropologiens bidrag til samfundet

Af Katrine Mandrup Bach

Karen Fog Olwig har igennem mange år beskæftiget sig med migrationshistorier og har fulgt sine informanternes rejser gennem årelange samtaler. Hun er uddannet ved the University of Minnesota, og blev for nyligt professor emerita ved Københavns Universitet. Vi mødtes til en snak om hendes feltarbejder i Caribien, om hvordan hendes interesse for livshistorieinterviews og familienetværk begyndte, samt hvad hendes og andre antropologers arbejde har bidraget med til det bredere samfund.

Bach: Hvordan endte du med at lave feltarbejde på St. Jan?

Olwig: Jeg blev interesseret i antropologi allerede i gymnasiet, hvor jeg havde en geografilærer, Lennart Edelberg, som arbejdede meget etnografisk. Han havde været på flere ekspeditioner med Klaus Ferdinand i Mellemøsten, så meget af hans undervisning havde et etnografisk islæt. Da jeg fik min studentereksamen, tog jeg til USA, fordi jeg havde mødt Ken, som er amerikaner. Jeg vidste ikke helt, hvad jeg ville – men da jeg kiggede universitetets katalog igennem, stod antropologi blandt de øverste fag, og det syntes jeg jo egentligt var enormt spændende, så jeg besluttede at tage et kursus i antropologi. Det antropologiske institut på the University of Minnesota, som er et stort statsuniversitet, var grundlagt af E. Adamson Hoebel, en af Franz Boas' studerende. Der var meget fokus på nordamerikanske indianere og den amerikanske kulturanthropologi, hvor man har en bredere tilgang, der også inkluderer for eksempel lingvistik og arkæologi. Vi boede i et kvarter, hvor der var en del studerende som os, og mange sorte amerikanere og indianere. Ja, det var måske det største byområde i USA med mange indianere. Jeg befandt mig derfor midt i antropologland!

Da vi havde været i Minnesota i et år, var vi nødt til at flytte, fordi Ken var blevet indkaldt til militæret på grund af Vietnamkrigen. Men efter en lang, sej kamp lykkedes det ham at blive anerkendt som militærnægter, og han skulle så finde arbejde i to år, der kunne anerkendes som "alternate service". Det lykkedes i Washington D.C., og vi kom til at bo i et kvarter, som var meget præget af puertoricanske indvandrere. Jeg begyndte så at læse på Federal City College, i dag kendt som University of the District of Columbia. Federal City College var lige etableret for at give den lokale befolkning i Washington et tilbud om videre uddannelse. Hovedparten af beboerne i Washington er af afrikansk-amerikansk herkomst, og 98% af de studerende var sorte. Denne erfaring påvirkede også mine interesser i antropologien.

Der var ikke noget antropologi på Federal City College, men det lykkedes mig at følge nogle antropologikurser på George Washington Universitetet og senere at få et legat, så jeg kunne fortsætte mine studier ved George Washington, hvor der var en afdeling for antropologi. I 1960'erne var der megen opmærksomhed omkring "problemerne" med den sorte befolkning, som man mente klarede sig dårligt – selv mange år efter slaveriets ophør. Mange syntes for eksempel, at det var problematisk, at så få levede i en "ordentlig" kernefamilie ligesom andre amerikanere, og der var en debat inden for især sociologien om, hvorvidt den manglende kernefamilie skyldtes det ødelæggende slaveri eller de sortes dårlige sociale og økonomiske forhold. Jeg var optaget af afro-amerikansk familiestruktur – dog ikke som et problem, der skulle forklares, men som et spændende fænomen, der skulle udforskes og forstås på egne præmisser.

Jeg besluttede at lave et historisk-antropologisk studie af, hvordan afro-caribiske familierelationer kan have udviklet sig gennem tid blandt en gruppe sorte slaver og deres efterkommere. Jeg var inspireret af nogle historikere, der var begyndt at se på plantagedokumenter for at undersøge, hvad de mere specifikt kunne sige om slavelivet både i de amerikanske sydstater og i Vestindien. Jeg fandt ud af, at der i Rigsarkivet i København var omfattende dokumenter fra den dansk vestindiske kolonialadministration, som belyste det afro-caribiske samfund under slaveriet og i perioden efter slavernes frigivelse. Ingen havde set på dette materiale, fordi man på det tidspunkt hovedsagelig var interesseret i dansk søfartshistorie, handelshistorie og politisk historie. De sorte var en parentes i denne historie, som man ikke interesserede sig særligt meget for. Jeg ønskede at sætte de sorte i fokus og kombinere historisk arkivforskning med feltarbejde og valgte at studere St. Jan, den mindste af de tidligere dansk-vestindiske øer. Efter knap et års arkivforskning, hvor jeg studerede gamle politijournaler, matrikler og folketællinger, tog jeg på feltarbejde på St. Jan midt i 1970'erne. På det tidspunkt var de fleste af de gamle plantager blevet omdannet til en amerikansk naturpark, og den fastboende befolkning måtte ikke længere bruge øens naturressourcer, som de var vant til. De lokale var ikke særligt begejstrede for de hvide turister, der kom for at nyde naturen og strandene, og jeg måtte gøre meget ud af, at jeg ikke bare var endnu en turist. Efter god antropologisk skik slog jeg mig ned på øen i godt et år, lejede bolig fra de lokale, gik i kirke om søndagen og snakkede indforstået med den ældre befolkning om det tidligere St. Jan samfund og de gamle familier, som jeg

havde stiftet bekendtskab med i de danske dokumenter. Efterhånden lykkedes det mig at "lirke" mig ind i lokalsamfundet.

Det historisk-antropologiske studie af St. Jan dannede grundlag for min Ph.d. afhandling, der blev publiceret i revideret form ved University of Florida Press som Cultural Adaptation and Resistance on St. John. Ideen med min analyse var, at det afro-caribiske samfund var opstået under slaveriet gennem udvekslingsrelationer, dels inden for den afro-caribiske befolkning, dels mellem afro-cariberne og plantageejerne, og at disse udvekslingsrelationer havde haft fundamental, men skiftende, betydning for St. Jan samfundets videre udvikling. Det var et uformelt system, hvor man udvekslede afgrøder, fisk, jord, arbejdskraft og børn. Over 20 % af børnene boede ikke hos deres forældre men befandt sig i længere perioder i andre husstande, så familien var tydeligvis ikke bygget op omkring en kernefamilie, men snarere indlejret i relationer mellem mennesker. Det havde meget forskellige konsekvenser for børnene – nogle blev behandlet som børn i hjemmet og havde det fint, mens andre blev udnyttet som billig arbejdskraft. Mange børn blev sendt til bedre stillede familier på St. Thomas og andre vestindiske øer, og denne mobilitet var del af et større udvekslingssystem, der rakte ud over St. Jan og gjorde det muligt at drage på ressourcer uden for øen. Dette fleksible, mobile udvekslingssystem udviklede sig efterhånden til et omfattende, mere vidtrækkende migrationssystem, hvor folk søgte sociale og økonomiske muligheder i fjernere områder af Caribien og i Centralamerika og USA, men med en intention om at sende økonomisk støtte til familien på St. Jan og senere vende tilbage til øen. Man kunne måske mene, at jeg var lidt for positiv med hensyn til at vise

mulighederne i dette udvekslingssystem og ikke gjorde nok ud af at påpege den fattigdom og de magtforhold, der også har præget udvekslingsrelationerne. Men jeg var meget optaget af at vise, at den enorme interesse for at forklare den manglende kernefamilie havde medført at der var ringe opmærksomhed omkring de eksisterende familierelationer og deres betydning.

Bach: Temaet for dette nummer af Jordens Folk er intimitet – du har arbejdet en del med livshistorier og fulgt nogle mennesker gennem meget lang tid. Hvordan har det været at blive en del af de her familienetværk?

Olwig: Det er klart at med den tilgang jeg har, som har bygget meget på livshistorie-interviews, er det jo ofte intime aspekter af folks liv, jeg beskæftiger mig med. Noget af det, jeg synes er spændende, er, at det intime familieliv ikke er afgrænset til lokale områder men udspiller sig på et stort globalt kanvas. Det har blandt andet betydet, at jeg i nogle tilfælde kendte mere til familierne, end de individuelle familiemedlemmer selv gjorde. Det oplevede jeg især, da jeg arbejdede med det projekt, der resulterede i bogen Caribbean Journeys. I den ene familie – som var meget spredt og var begyndt at migrere i 1930'erne, så jeg interviewede anden, tredje og måske endda fjerde generation – skete det ind imellem, at de begyndte at spørge mig om familiemedlemmer, der levede i andre dele af verden, fordi jeg havde mere viden om dem, end de selv havde. Et familiemedlem i USA spurgte mig for eksempel, om hun kunne forvente at overnatte hos en faster i London på sin kommende ferie i Europa. De slægtninge, som man betragter som følelsesmæssigt nære familiemedlemmer, lever ikke nødvendigvis lige i nærheden, og man har måske ikke haft mulighed for at snakke med

dem i længere tid men vil gerne have mere kontakt med dem. Her kunne jeg hjælpe med at genetablere nogle relationer. Jeg oplevede også, at jeg efter dødsfald blev kontaktet af efterladte slægtninge, som gerne ville vide mere om den afdøde. En datter i Californien kontaktede mig for eksempel, da hendes far var død i Caribien, fordi hun skulle holde tale ved hans begravelse og ikke følte, at hun egentlig kendte ham så godt. Hun spurgte derfor, om ikke jeg kunne hjælpe hende? Da jeg sendte hende det interview, jeg havde lavet med faderen, takkede hun og tilføjede, at der var meget i det, som hun ikke havde været klar over. Jeg ved også, at der ved en anden begravelse blev oplæst et længere citat fra min bog, som stammede fra et interview, jeg havde haft med den afdøde.

Intimitet er altså noget, der kan skabes i mange sammenhænge og på mange måder. Jeg fik en rolle i skabelsen af intimitet i den familie, fordi jeg over de fire år, hvor jeg som antropolog udførte mine interviews, var så aktiv i dette netværk af relationer. Det er ikke usædvanligt, at vi som antropologer kommer til at indgå i familierelationer, men så glider ud igen. Mange har en eller anden idé om, at familier er for evigt, men det er jeg ikke enig i. Personer glider ind og ud af familier, for relationer skal jo hele tiden skabes og genskabes, og de kan derfor også forsvinde. Og i den proces kan antropologer jo så indgå i relationer, der er meget intense i nogle år, men så derefter får langt mindre betydning. Nogle gange kan vi få den opfattelse, at vi har fået en helt central rolle i familierne, at det er forfærdeligt, at vi forlader dem igen. Men sådan er livet i mange familienetværk, der er præget af migration. Jeg tror, der er mange former for intimitet, og at dens karakter og betydning varierer meget.

Intimitet – det at vi kan have en nær relation til andre mennesker - er helt klart en vigtig del af feltarbejdet. Det er et privilegium for antropologen at blive en del af andres liv og få ny indsigt på denne måde. Det er meget sværere at lave feltarbejde blandt folk, hvis man ikke deler i hvert fald en vis følelse af personlig nærhed og fortrolighed med dem. Og dem, man kommer til at kende over en længere årrække og bevarer kontakt med, skaber man et nært forhold til, der går langt ud over det antropologiske feltarbejde. Da jeg for eksempel hørte, at Lornette, som jeg har kendt, siden jeg i begyndelsen af 1980'erne begyndte at lave feltarbejde på den vestindiske ø Nevis, var afgået ved døden, sørgede jeg ikke bare over tabet af en vidende person, som jeg havde haft mange spændende samtaler med, men også over et menneske, som jeg var kommet til at føle mig nært beslægtet med.

Bach: Hvorfor er dialogen en så central del af dit arbejde?

Olwig: Det livshistoriske perspektiv har været meget vigtigt i mine migrationsstudier, fordi det kan belyse mobilitetsprocesser, der foregår over tid. Jeg har godt kunnet lide at få forskellige folks perspektiver på deres liv som migranter gennem disse interviews. Jeg har ikke været interesseret i at arbejde ud fra en fast definition af, hvad migration går ud på, men snarere i at udforske, hvordan mobilitet har præget folks tilværelse, og hvordan de opfatter det ud fra deres egne erfaringer. Deltagerobservation, hvor man følger hverdagslivet i migrantfamilier, er selvfølgelig også vigtig. Men for de mennesker, jeg studerede, som var del af store, spredte familienetværk, der havde migreret for en eller to generationer siden, spillede det at snakke om familien en særlig rolle. Det var i vid ud-

strækning gennem historier om hinanden og samtaler på telefonen, at de opretholdt relationerne. På den måde brugte jeg det medie, de selv benyttede, til at skabe, genskabe eller afvikle familierelationer. Det at lytte til livshistorier, hvor folk blandt andet fortalte om deres forhold til familiemedlemmer andre steder i verden, blev en slags deltagerobservation i deres familieliv. Livshistorierne gjorde det også muligt at undersøge, hvordan der gennem fortællinger kan blive etableret en særlig opfattelse af familien, som kan give folk en bestemt identitet, der lægger vægt på andre kvaliteter end det at have en fælles oprindelse et bestemt sted. I én familie lagde man for eksempel vægt på betydningen af uddannelse og en god karriere, mens man i en anden snakkede mere om det vigtige i at være hjælpsom og støtte hinanden. Det kan have den konsekvens, at nogle personer får en central position i familienetværket, mens andre får en mere marginal placering, fordi de ikke efterlever den dominerende forståelse af familien. Disse familiemedlemmer kan så til gengæld skabe alternative historier om sig selv og deres position i familien, der giver god mening i forhold til det liv, de lever. De kan på den måde skabe anderledes familieforståelser, der i det lange løb kan føre til dannelse af nye familiegrupperinger. Dialog med folk er derfor rigtig god i en migrationsammenhæng, så man ikke bare får øje for, hvad der sker lokalt på et bestemt tidspunkt, men også hvad der foregår på tværs af tid og rum.

Bach: Hvordan blev dine studier modtaget på St. Jan, hvordan herhjemme?

Olwig: Folk på St. Jan var glade for min Ph.d. afhandling, og jeg blev inviteret til St. Jan, St. Thomas og St. Croix for at fortælle om bogen, da den var udgivet. Jeg kan huske, at jeg skrev til University of Flori-

da Press, om de kunne sende en kasse med 100 bøger ned, så jeg kunne tilbyde den til den lokale befolkning til den billige forfatterpris, jeg skulle betale for bogen. Forlaget tvivlede på, at der ville være så stor lokal interesse for min udgivelse men sendte alligevel bøgerne. Det viste sig, at jeg kunne have solgt mange flere! Folk var begejstrede for, at jeg havde lavet et historisk-antropologi studie, der fokuserede på den lokale afro-caribiske befolkning og prøvede at se den samfundsmæssige udvikling fra deres perspektiver.

I Danmark var der til gengæld ringe interesse for min bog! Der var ikke nogen, der syntes, at bogudgivelsen var noget, der var værd at bemærke. Det var først i 90'erne, at nogle Ph.d. studerende i historie begyndte at studere den afro-caribiske befolkning i det tidligere Dansk Vestindien. Jeg havde valgt at udforske noget, man syntes var fuldstændig irrelevant i Danmark, men det er jo ikke en ukendt situation for antropologer. Vi har det med at blive vældigt optaget af nogle mennesker, som der ikke er den store interesse for i Danmark, hvis ikke man lige appellerer til interessen for det fremmede og gør det hele meget eksotisk. I USA var der større interesse. Her var der en del, som var positive over for, at jeg havde kombineret en historisk og en etnografisk vinkel, således at jeg kunne trække den afro-caribiske samfundsudvikling helt op til nutiden. Der var også interesse for bogen i Storbritannien, hvor man jo har en stor caribisk befolkning fra de tidligere britisk-vestindiske kolonier. Det er der ikke i Danmark, og vi får derfor ikke det samme modspil fra en postkolonial caribisk befolkning, som kræver, at deres historie og perspektiver også skal have en plads i samfundet.

Der er meget større interesse for antropologi i Danmark i dag, end der var i

1970erne og 1980erne. Jeg synes medicinsk antropologi har banet vejen, fordi den har formået at vise, at der faktisk er en grund til at interessere sig for, hvad almindelige mennesker mener om noget. Det at være en patient er ikke bare et spørgsmål om at have en krop, der skal repareres rent fysisk. Der er mange andre ting, der også kan påvirke menneskers helbred. Og der har de medicinske antropologer været gode til at vise, at antropologien kan belyse nogle forhold, der skal tages alvorligt. Antropologien har især kunnet vinde frem der, hvor der har været nogen at skabe en alliance med – og de medicinske antropologer har været heldige, at de kunne alliere sig med sygeplejerskerne. Jeg synes ikke, det er lykket at skabe samme positive opmærksomhed og interesse i Danmark for antropologiske studier af migration, måske fordi det er et meget mere politiseret og konfliktfyldt felt, hvor der sættes spørgsmålstegn ved, om vi overhovedet skal have migranter i Danmark. Den medicinske antropologi har nydt godt af, at det jo altid vil være sådan, at der er syge folk, som skal behandles, så det er vi nødt til at tage os af. Men hvis udgangspunktet med migranter er, at vi ikke skal have nogen, så er der ingen grund til at bekymre sig om, hvad de synes. De kan tage af sted

igen, hvis de ikke kan lide at være her! Så det har ikke givet et særlig godt udgangspunkt for at skabe en interesse for, hvordan de opfatter migration og deres liv i Danmark. Siden 1990erne har synet på migranter været ekstremt negativt.

Men selvom antropologien og vores studier ikke altid har været værdsat uden for universiteterne, så har faget siden 1970erne tiltrukket mange studerende. Det er måske, fordi antropologien har fundet en vigtig inspirationskilde og en central del af dens identitet i andre måder at leve på og i andre fortællinger, der kan udfordre det kendte, og det er jo noget, der appellerer til unge mennesker. Jeg tror ikke, det har generet antropologer, når vi har oplevet en vis skepsis over for vores studier i det omgivende samfund. Vi er nok snarere noget mistænksomme over for dem, der er blev enormt populære hos magthaverne! Det er vigtigt for os, at vi beholder vores fokus på at beskrive og analysere, hvordan forskellige måder at opfatte og gøre noget på kan være logiske og meningsfulde for folk, også selv om de ikke passer ind i den herskende orden. Det er det fokus, der inspirerede mig til at studere afro-caribiske familierelationer, og som ansporede mig til at lave migrationsstudier både i udlandet og i Danmark.

Karen Fog Olwig

Født: 1948.

Uddannelse: MA og Ph.d fra University of Minnesota, 1972, 1977.

Professor emerita, Institut for Antropologi, KU, 2019 –
Professor, Institut for Antropologi, KU, 2004-2019.

Professor II, Norsk senter for barneforskning og Institutt for Sosialantropologi, Universitetet i Trondheim, 1999-2001.

Adjunkt, lektor, Institut for Antropologi, KU, 1989-2004
Forsker, Institut for Antropologi, KU, 1976-1989.